

KIMIJIU OCTAVIO PAZ JO ÑE ÑUJÑJILY MIMUCHJOÑJE JUIÑE MBINDUJATY

Tyuwe wiñe ñilnyo: Eleuterio Olarte Tiburcio

Mbindyujaty pjiu mbø marsu 2014

Wiñe we t'utasi kimijiu Octavio Paz ndyembøeya Mbidujaty por ki tyuwe lyutatpokje ñelnyo jo mut'e tyuwe tyemindyimøñje ñe mju, jo tyuwe mñjityenda ndyupasaru ndyetso mbindujaty.

Jeki miltayo munda ndo mundyejdy ndina tyupøndy ndyetso temi kjuntyebi juiñe mbindujaty, jo mbøre tyukjonyajty pa talwe ndyetso temi tyuna benye ñe ñujñily mbinduyaty, jeki tyu we wire temi tyumejiu "Temi kjunteby mbindujaty jo tpumba meptje" wiñe tyu we benye nmarsu 1962; jo tyumø ke ñejoj ñjuñjily mimuchjoñje juiñe mbidujaty kada wela tyunyantje okua ndyufaftiñje, jo muñjitje lojlyemø ya lojlye wemps' pa tlojlyemøty benye tyenda ndimbøeyañje, jo juiñe kakjo nakla kjunlo jo nditso tyujeñje ñilañje, tyunyajt'e pa paltyuñje, milweñje okua wemjunindyus tyumbaly animu jo tyujeñje ñitoñje jo muñjity nkosa:

"Mut'e muñjitje ñe bet'a milndañje ñilañje jo miltayoñje mbørechy. Kada welaa pi kjunchjoñje, mñjitje nyenda, muñjitje mbi ñuyo ñuja, muñjitje punza, jo tawawa ndityeby ñe añimal benye nitoñje jombø leigt'eñje tyujeñje ndetso, tyutyujkje ndatju, tyujeñje ñe kuchilyu xa tyujoylye okua takjoweñje, tyujeñje wemjuñindus, nt'unana, nt'utata jo tyunyajtye jeki tame tatyenda: tyu okuparuñje ndatju, jo wire tyumiñje pa tlołtsinzi, tyeta plan do xitja tyu tijkje pa tlołtsinzi jo tyujeñje ñitoñje puru ñindo tyeweñje pima bemø mulyiyeñje nditsoñje jo ndo ndatju tyu tjiyañje xa chinye ndyutjiyañje wami dityefø, ñe bet'a ndyutjiya ndetso tyemindityeby jo ndo ndatju no ki talwe ñilaa ndimoñje wiñe ndumbakjo kakju chjoly nakjundy kjombø lyutjiyañje..."

Jeki tyuwe wire ñilnyo tyumejiu "Tyelt'a lyejø wire bet'a" wiñe tyuwe juiñe mbidujaty 1987, jo ndimø ke ñe be yendujaty mut'e ndimbøeyañje mñjityenda, jo ndimø ke wiñeñje pima muloñje ya muchjoñje por ke tawawa lojlyejø benye leigt'eñje.

"Ndimøñje ke nditso ñe ñujñily ndityefø ñelol historia benye muñjitje ñe ñujñily, kada welaa ndityefø ñelol forma, pa tlołchjoly, pa tlołwe, pa tlołmøty, jo okua lolye kumpurtaruñje ndietso ndityefø ñelol t'unana ya lt'utata, kjombø

dimøñje ke mbidyujaty mñjityenda ndityeby kjombø kakjo tawawa lyupimdañje...”

Muñjitje ñe ñuñjily kjombø ndyesorprendyeruñje porki mbundujaty ndityebi ñelol bemø benye ñe beyendujaty jo ndimøñje ke temi ñel tsoky benye ñelnyo tyeta pla leigt’eñje ñelñyo si no ke wiñe mas pima tyuweñe ñelyo, por ki mbørechy tyuweñje tyemityuxajlye ya tyemi tyukuliañje kiyaja ñet’ubendy:

“Temi tyuweñje kiyaja ñejojlichu ñe maya, munda tyetkjuntachy kjuntje tyemipuñjapikjeby xa kiyaja benye ñelol puñjiily. Jo leigt’eñje tyu ñuñje ñe ñimtse, nt’unana, nt’utata, ñimiity, okua mukjondiñje pimbi ñimiity, mut’e tyujeñje ñiji pimji ñindo jo mbørechy tyujapikjo ñelol historia jeki lojlyembajly benye muñjitje ñe bet’a, jo okua tandyuñje ñe mju...”

“...Temiñeltsoky ñe bet’a ndyejitje. Ndyu umtyikjo tyemindimø. Tyeta pla chinye ndityefø nijiñje jo ñelolbemø. Jeki wa ndyu jity ndimbøeya tyemindimøñje ndyumbajo ñelol historia, jeki lojlyembajly jeki ndyu altliñje nda pa ñel jaa, okua ki tlol ee pelota ya okua milchjoñje jo okua lojlye eendy, mut’e tyuiñjikjo okua ndyu kjo entje ñe bet’a kiyaja ndetso puñjapikjeby”.

Mbørechy ñe beyendujaty tyujeñje mñjityenda pa kakjo jo tyujeñje pokje ñetjo puru ñindo mbitndye mbømbø michjoñje ndyetso ñe bet’a mut’e ndyumbaldañje njustisia, ndiwijlye ndetso, nkats’i, ñe xalyu, nlii okua michjoñje tyeta pla chinye jo tyetyumejiuñje ñit’ii pla chinye kada wela ndityeby okua kitalchjoly:

“Ndimøñje ke kiyaja ñet’ubendy okua michjoñje tyeta pla ñuñjily si no ke mbømbø puru tyutyuñje ñe bet’a pa ñelol t’utata jo kimichjoñje ñe welt’utati jo mjitje ñe mju. Chinye kjumbøeya ke okua michjoñje kimijuiñje mut’e ñe siuda por ki ndityefø, ñe nuts’enda, ndityefø ntumi, jo ndiyefø ñel t’utati, mut’e kimi tañje ñe jaa ndiwijlye mñjityenda jo kimityujeñe ñe xalyu, ñe pi, ñe majty, ñe pjii ke sintiende pla kakjo chinye...”

Jeki tyuwe benye ñejojlyichu, jo xa chinye munda kjuntyeby na kjuelo na kjuendy benye ñe beyendujaty tyuwe “Tyemindityeby mbidujaty: benye tyemi kjuntyeby” tyuwe mbidujaty mbla jia setiembre 1997, ndimø ke ñejoj lyichu tyujeñje mbla ñumeru ndijiuñe tame (0):

“... Tyemityujeñje mbitpokje tyumbajlye mbla mbalor jeki tame jo tyuweñje jeky tlolmbaty,leigt’eñje tyumbapje primeru pa tlolmbaty jo ngoxy muñjitje ñe ñuñjily, jombørechy ndimø ke ñe ñuñjily juiñe kakjo tyeta iwalikjo benye muñjity ñe bet’a

por ki kakjo kjueriji, kjuntyeby ñejoj machy kju respektaru miñjiti ñe bet'a jo kjuntyeby ñejoj mju kada wela".

Kjombø wire we t'utasi kimijiu Octavio Paz ndifoya ke ñejoj lyichu tndyeñje por ki tyukendiñje ñe xilnyo, jo tyu ukupareñje ñe ñindo pa tyujeñje ñitoñje, jo tyujapikjo nrespektyu pa ndetso temi kjuntyebi juiñe kjombø xa chinye ñe ñuñjily mikjunchjo juiñe kjuntyeby ñe mju, kjuetyeby ñejoj bemø jo kjundy respektaru ndietsokjo jo muñjitje ñe ñuñjily tatyendityefæ:

"Ndyetso temikjunzopy ya temi kjuemøty kju yee pima kju chuptyiya ndietso ñe bet'a lyunzopje kju mbapie por ke mbøre ndimøñje ñet'ubendy ke kju respektaru nditsoñje jo mbørechy ki tyu kjobijeñje muñjitje ñe bet'a ya ki t'akua tawawa ki tyu respektaru jo noktakililo".

Kakjo mbørechy kjunkjolo kju tajty kju tjiya kjuelyilo ndietsokjo ya ke mbørechy ndimo wiñe we t'utasi jo tyu we benye mbla ñilnyo tyumejiu "Temi kjunteby mbindujaty jo tpumba meptje" wiñe tyu we benye nmarsu 1962, jo ndimø:

"Jeki mutajtje ñe tyutjua ndtetajtje pima, kada mbla ndyi iji juiñe tyuloo jo kada ke tyutajty mimbla mutajty mu æty, tyetyumboeyalje ke jeki mutajtje ñe mjunda ya mulyiloñje ya munzeñje peru mulyietje jo mumbañje kitlojlyejity ya muñijñje pijie".

Jeky kjuerjity wiñe we t'utasi Octavio paz ki lyumbøeyañje ndietso temi ndyityebi mbidujaty ñejojlichu chinye munda kjuenlo jo kjunchjoly okua puñjapikjeby ñejoj t'umendye xa kiyaja jo munda kjumbaly ñejoj bemø ya ñejoj kustumbre muñjitje ñe bet'a ke sabe xi ya muxu ya mulajnyily munda kjuloo ya t'akuaø peru kajo munda lyumbajlye temi kjuntyeby muñjitje ñe bet'a jo ñejoj bemø ñejoj na kjuendy, tyemi kjuntsi ya okua kjuendyeendy.

Tyewe wiñe ñilnyo ma: Elpidia Reynoso González

TRADUCIDO POR LA PROFRA. Elpidia Reynoso González

Lengua Tlahuica

Originaria de la Comunidad de San Juan Atzingo, Municipio de Ocuilan, Estado de México.